

İslâm Hukukuna Göre Savaş Hukuku^a

MEHMET NURİ AYYILDIZ^b

Geliş Tarihi: 02.04.2023 | Kabul Tarihi: 27.04.2023

Öz: İnsanlar arasında gerçekleşen ve sonu telafi edilmez durumlarla sonuçlanan anlaşmazlıklar kimi zaman birey veya toplum, kimi zaman da devletler arasında gerçekleşmiştir. Bu savaşlar genellikle birtakım menfaatler uğruna gerçekleştiği gibi kimi durumlarda da sömürülerin engellenmesi veya ilahî davetin insanlara ulaşma engellerinin kaldırılması gibi olumlu sonuçlar doğuran sebepler için gerçekleşmiştir. Genellikle barışın zıddı olarak bilinmekle birlikte İslâm hukuku ve diğer hukuk sistemlerinde farklı şekillerde tanımlanmıştır. İslâm hukukunda “kıtal” ve “harb” kavramları yerine Müslüman olmayanlara karşı yapılan savaş anlamında olan “cihad” terimi kullanılmıştır. Amacı ve hedefi hiçbir zaman beldeleri yıkmak, tahrip etmek, gayri Müslimlerim kanlarını dökmek için olmayan cihadın hükmü hususunda ise nefir-i âmm (genel seferberlik) olması durumunda bütün Müslümanlara farz-ı ayn olduğu, bunun dışındaki durumlarda ise savaşa katılmanın farz-ı kifaye olduğu hususunda hukukçular ittifak etmişlerdir. Ayrıca İslam hukukuna göre savaşmanın asıl sebebinin ne olduğu, meşru olan savaşlar ve savaşta uyulması gereken hukukî ve ahlâkî kurallar ile tarafların ve kişilerin sahip oldukları hak ve sorumluluklarının neler olduğunu Kur’ân ve Sünnet nasları çerçevesinde en ince ayrıntısıyla belirlemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, cihad, savaş, hukuk, ahlak.

^a Bu Makale, *Temel İslam Kaynaklarında Ahlâk ve İnşâ I* adlı kitapta yayınlanan “İslâm Hukukuna Göre Savaş Ahlâkı” adlı bölümden yararlanılarak hazırlanmıştır.

^b İğdır Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü
mehmetayildiz04@hotmail.com

Law of War According to Islamic Law

Abstract: The conflicts, which took place between people and resulted in irreparable situations, were sometimes between individuals or societies, and sometimes between states. While these wars are generally for the sake of some interests, in some cases, they have been fought for reasons that have positive results such as the prevention of exploitation or the removal of the barriers of divine invitation to reach people. Although it is generally known as the opposite of peace, it has been defined differently in Islamic law and other legal systems. In Islamic law, the term "jihad", which means war against non-Muslims, has been used instead of the concepts of "qital" and "harb". As for the ruling of jihad, whose purpose and goal is never to destroy or destroy towns and to shed the blood of non-Muslims, it is fard al-ayn for all Muslims in the case of general mobilization, and it is fard al-kifaya to join the war in other cases. Lawyers have agreed on the issue. In addition, they have determined the main reason for fighting according to Islamic law, legitimate wars, legal and moral rules to be followed in war, and what the rights and responsibilities of parties and individuals are within the framework of the Qur'an and Sunnah.

Keywords: Islamic law, jihad, war, law, morality.

Giriş

İslâm dini, insanlar için her alanda kurallar belirlediği gibi savaş hukukunda da uyulması gereken birtakım kurallar belirlemiştir. İslâm dinine göre devletlerarası münasebetlerde her daim barış arzulanmıştır. Savaş, ancak diyalogun imkansız olduğu anlarda en son başvurulacak istisnâ bir durum olmuştur. Bu itibarla İslâm dini, meşru kabul edilmeyecek savaşları yasakladığı gibi; savaş esnasında tarafların uyması gereken birtakım kurallar ortaya koyarak insanların uyması gereken savaş hukukunu ve ahlakını belirlemiştir. İslâm dini her alanda uygulamamız gerekenleri bize öğrettiği gibi olağan üstü bir durum olan savaşta da insanların tutunması gereken bir hukukun ve ahlakın olduğunu, bunun ötesine geçmenin ise insanlık onurunu zedeleyeceği gibi toplumun yapısı ve ekolojik dengeyi bozacağını bize bildirmiştir. Her alanda İslâm dininin belirlediği hukukî ve ahlâkî kurallara muhtaç olan insanoğlu, savaşta da İslâm dininin belirlediği savaş hukukuna ve ahlâkına her daim muhtaç olmuştur.

İslam dininin savaş hukuku ile ilgili belirlediği hükümlerin tamamını bir makaleye sığdırmamız şüphesiz mümkün değildir. Bu itibarla çalışmamızın asıl konusu İslam hukukuna göre savaşmanın asıl sebebi, meşru savaşlar ve savaşta uyulması gereken hukukî ve ahlâkî kurallar ile tarafların ve kişilerin sahip oldukları hak ve sorumluluklarının neler olduğu olacaktır. Çalışmamızda kavram karmaşası yaşanmaması adına genellikle “savaş” kavramı kullanılmakla birlikte bazen de “cihâd” kavramı kullanılmıştır. Her iki kavramdan kastedilen anlam ise; Müslüman olmayanlara karşı yapılan mücadele anlamı irade edilmiştir.

Savaşın Tarifi ve Tarihi

Arap dilinde *gaza* (الغزو), *cihad* (جهاد) *kıtal* (قتال) ve *harb* (حرب) kavramıyla ifade edilen savaş,¹ lügat kitaplarında genellikle (ضد السلم) “barışın zıddı” olarak tanımlanmıştır.² Savaşın tarifi hususunda

¹ Savaş için *harb* ve *kıtal* kavramının kullanımı örnekleri için Bkz., Mâide: 5/64, Enfâl: 8/57, Muhammed: 47/4.

² Ebü'l- Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem b. Manzûr, *Lisânü'l-'Arab* (Beyrut: Dâru Sâdr, 1993), 1/ 302.

İslâm hukuku ve diğer hukuklar olmak üzere iki farklı tanım yapılmıştır. İslâm hukuku dışındaki hukuklarda savaş: *İki veya daha çok devletin çıkarları doğrultusunda birbirlerine isteklerini zorla kabul ettirmek amacı gibi birtakım siyasi maksatlar neticesinde krize yol açan anlaşmazlıkların diplomatik ve barışçıl yollarla çözülmemesi sonucu en son olarak başvurulmuş en şiddetli ilişki biçimidir, şeklinde tarif edilmiştir.*³ İslâm hukukuna göre ise savaş (cihad): *Allah'ın en son dini olan İslâm'ın insanlara ulaşmasına engel olan güçlere karşı mal ve can ile mücadeleye etmek ve bunun için bütün gayretini sarf etmek* diye tarif edilmiştir.⁴ Her iki hukuk sistemine göre savaşın tanımı birbirinden farklı zeminlerde olduğu görülmektedir. İslâm hukuku dışındaki hukuk sistemlerinde yapılan tarife göre tarafların isteklerini -meşru olup olmasına bakmaksızın- karşı tarafa/taraflara kabullendirmeye yönelik yapılan mücadele iken, İslâm hukukunda savaş; Müslümanları veya yerleşim yerlerini tehdit eden veya Yüce Allah'ın (c.c) bütün insanların yararına ve onları karanlıktan aydınlığa çıkarmak için gönderdiği son dinin insanlara ulaşmasına engel olan güçlerle mücadele edip bu uğurda çaba göstermek olarak tanımlanmıştır.

Her iki tanım mahiyet ve hedef açısından birbirinden farklıdır. Bu farklılık sebebine binaen İslâm hukuku dilinde savaş anlamını ifade eden *kıtal* (قتال) ve *harb* (حرب) kavramları yerine daha çok “cihad” terimi kullanılmıştır. Zira savaş tabirinin anlamları arasında şahsi menfaatler uğruna yapılan mücadele anlamı yer alırken, İslâm'ın seçtiği “cihad” kavramı Arap dilinde *cehd* (الجهد) kökünden türemiş⁵ olup sözlükte güç meşakkat, yorgunluk, çalışmak, söz ve

³ Halid Remzi Kerîm, *Cerâimu'l-Harb fi'l-Fıkhî'l-İslâmî ve'l Kânûnî'd-Düvelî* (Ürdün: Külliyyeti Diraraseti'l-Ulyâ, 2005), 16; Vehbe ez-Zühaylî, *Âsâru'l-Harbi fi'l-Fıkhî'l-İslâmî* (Dimeşk: Dâru'l-Fikri, tsz.), 47; Ahmet Yaman, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş* (İstanbul: Beyan Yayınları, 1998), 49; Ahmet Yaman, “Savaş” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 36/189.

⁴ Muhammed b. Ali eş-Şerîf el-Curcânî, *Kitâbu't-Tarifât* (Lübnan: Dâru'n-Nefâis, 2012), 142; Zühaylî, *Âsâru'l-Harbi fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 22; Muhammed Hamidullah, *İslâm'da Devlet İdaresi*, trc. Kemal Kuşçu (İstanbul: Ahmed Said Matbaası, 1963), 260; Hayreddin Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2019), I, 262; Yaman, *İslâm Devletler Hukukunda Savaş*, 49.

⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, 3/133.

fiille bütün gücünü sarf etmek, elden gelen gayreti göstermek manasında olup fıkıh kaynaklarında daha çok Müslüman olmayanlara karşı yapılan savaş anlamında kullanılmıştır.⁶ Bu kavramın (cihad) anlamının istilâ, baskı ve zulüm gibi olumsuz anlamlardan tamamen ayırt edilmesi için de “Allah yolunda” anlamını ifade eden *fi sebîlillah* (في سبيل الله) terkihiyle nitelendirilmiştir.⁷ Bu itibarla cihad, hakkı üstün kılmak için Allah yolunda yapılan her türlü faaliyetin adı olmuştur.⁸ Cihad kavramı Kur’ân-ı Kerîm’in bazı ayetlerinde⁹ doğrudan savaşı ifade ettiği gibi, bazı ayetlerinde ise “Allah’ın rızasına uygun bir şekilde yaşama çabası” olarak anlamlandırılmıştır.¹⁰ Fakat fıkıh kaynaklarında hukukçular cihad ile ilgili nasları incelemekle beraber genel olarak cihadın gayri Müslimlerle yapılan savaşı ifade ettiğini belirtmişlerdir. Bu itibarla gayri Müslimlerle yapılan savaş anlamını ifade eden cihadın hükümleri üzerinde geniş bir mülumat serdetmişlerdir.

Yeryüzünde gerçekleşen savaşların tarihi, insanoğlunun var oluşuyla başlar. Tarihte kaçınılmaz bir durum haline gelen savaşlar her dönemde yaşayan toplumlar arasında gerçekleştiği görülmüştür. Bunun yeryüzündeki ilk örneğinin Hz. Adem’in çocukları arasında gerçekleştiğini bizlere Kur’ân-ı Kerîm haber vermektedir.¹¹ Genellikle olumsuz sonuçlar doğurmasına rağmen insanlar yine de savaşmaktan geri durmamışlardır.¹² Bu hususta İbn Haldûn, “İnsanlar arasında vuku bulan savaşlar ve çarpışmalar, Allah’ın onları yaratmasından beri mevcuttur.”¹³ diyerek savaşların insanlık tarihi kadar eski

⁶ Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes’ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâi’u’s-Sanâ’i fi Tertîbi’s-Şerâ’i* (Beyrût: Dâru’l-Kutubî’l-İlmiye, 2003), 9/376; Alâüddîn Muhammed b. Ali b. Muhammed el-Haskefî, *ed-Dürrü’l-Muhtâr* (Beyrût: Dâru’l-Fikr, 1996), 4/121.

⁷ Ebu’l-Alâ Mevdûdî - Seyyid Kutub, *Cihad*, çev. Yüksel Durgun (İstanbul: Dünya Yay., 1992), 11-13; Abdullah Yücel, *İslam Savaş Hukuku ve Cihad Kavramı* (İstanbul: Azim Dağıtım Kitap Basım A.Ş. 2021), 17-18; Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, 49-50.

⁸ Abdülkerîm Zeydan, *Usul’ d- Dave* (Beyrut: Müessesetü Risale, 1990), 272.

⁹ Maide, 5/ 64; Enfâl, 8/57; Tevbe 9/81.

¹⁰ Enfâl, 8/72; Tevbe 9/41; Hac, 22/78.

¹¹ Mâide: 5/27-31.

¹² Aydın Çetiner, 21. *Yüzyılda Savaş Stratejileri* (İstanbul: Selis Kitaplar Yay., 2003), 7.

¹³ Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed İbn Haldûn el-Mağribî, *Mukaddime*, çev. Halil Kendir (Ankara: Yeni Şafak Yay., 2004), 1/360.

bir geçmişe sahip olduğunu ifade etmiştir. Tarih boyunca gerçekleşen bu savaşlar, kimi zaman devletler arasında gerçekleşirken kimi zaman da bireyler veya toplumlar arasında gerçekleşmiştir. Amaç itibariyle genellikle birtakım menfaatler uğruna gerçekleştiği gibi kimi durumlarda da ilahî davetin insanlara ulaşmasını engelleyenlere karşı gerçekleştirilmiştir. Geçmişte ve günümüz dünyasında gördüğümüz kadarıyla insanın yaratılışıyla başlayan ve günümüzde devam ede gelen savaşların dünyanın yok olacağı güne kadar devam edeceğini tahmin etmek kehanet olmasa gerek.

Savaş hukukuyla ilgili düzenlemeler İslam hukuku dışındaki hukuk sistemlerinde henüz 1859 yılı Cenevre ve 1907 Lahey antlaşmalarında temel hakların korunması hususu konuşulmaya başlanırken İslam hukuku fıkıh eserlerinde bu konu h. II. asırdan itibaren siyer, meğazi ve cihad gibi özel başlıklar altında incelenmiştir.¹⁴ Ayrıca bu konuyu müstakil olarak ele alan eserler de ilk dönemlerde yazılmaya başlanmıştır. İslam'ın ilk dönemlerinden itibaren bireyler ve toplumlar arası hukuk kuralları belirlenirken buna paralel olarak devletlerarası hukuk kuralları da oluşmuştur. Bu itibarla ilk kez devletlerarası ilişkileri belirli ilkeler çerçevesinde inceleyip hukuk formu kazandıranlar Müslümanlar olmuştur. Devletler hukukunu siyaset ilminden ayırıp müstakil bir hukuk branşı haline getiren ilk kişi İmam Ebû Hanîfe ve talebeleri olmuştur. Bu alanda Muhammed eş-Şeybânî'ye (öl. 189/805) ait *es-Siyerü's-Sâğîr* ve *es-Siyerü'l-Kebîr* birçok batılının da ikrarıyla hukuk tarihinde devletler hukuku meselelerini ele alan ilk eserler olarak tanımlanmıştır.¹⁵

¹⁴ Bkz. Kâsânî, *Bedâi'u's-Senâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 9/376; Abdullah b. Mahmud, el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l-Muhtâr* (Lübnan: Dâru'l-Ma'rife, 2011), 4/141; Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc* (Midyat: İslamî Kitaplar Nâşiri, tsz.), 4/208; İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî, *Hâşiyetu's-Şeyğ İbrâhîm el-Bâcûrî alâ Şerhi İbn Kasım el-Ğazzî alâ Metni Ebi Şücâ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971), 2/489; Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dımaşki İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtâr alâ Dürrü'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikri, 2000), 4/119.

¹⁵ Hugo Grotius, *Savaş ve Barış Hukuku*, çev. Seha L. Meray (Ankara: Ankara Üniversitesi Yay., 1967), 12; Ahmet Özdemir, *İslam Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeni ve Savaş Hukuku* (Ankara: Murat Kitap Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2017), 23-24; Ahmet Yaman

Savaşın (Cihad) Hükmü

Herhangi bir gücün İslam ülkesine saldırması ve İslamî düzeni yıkmak için çalışması yani nefir-i âmm (genel seferberlik) durumunda bütün Müslümanların bu güce karşı çıkması tıpkı namaz ve oruç gibi farz-ı ayndır. Böyle bir durumda cihada katılmak için kadının kocasından kölenin efendisinden ve kişinin anne ve babasından izin almasına gerek yoktur.¹⁶ Nefir-i âmm durumunda cihadın hükmünün farzı ayn, bunun dışındaki durumlarda ise savaşa katılmanın farz-ı kifaye olduğu hususunda hukukçular ittifak etmişlerdir.¹⁷ Ayrıca Müslüman bir şahsın savaş meydanında bulunması¹⁸ veya devlet yöneticisi tarafından cihada çağırılması durumunda savaşın hükmü onun için farz-ı ayn olur.¹⁹

Savaşın farz-ı kifaye olduğu durumlarda savaşa katılacak kişilerin fiziki ve ekonomik gücünün yerinde olması gerekir.²⁰ Kaynaklarda bu şartlar, Müslüman, ergenlik çağına ulaşmış, akıllı, sağlıklı, hür, erkek, borçsuz (vadesi gelmiş borç), alimler (öğreticiler), anne ve babasından izin alınması olarak belirtilmiştir.²¹ Belirtilen şartlarla

- Halit Çalı, *İslam Hukukuna Giriş* (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV) 2018), 143.

¹⁶ Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 9/379-382; Abdülganî b. Tâlib b. Hammâde el-Meydânî, *el-Lubâb fi Şerhi'Kitâb* (Şam: Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis, 2002), 607; Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l Muhtâr*, 4/142; Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin er-Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şeri'l-Minhâc* (Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 2003), 8/45-46; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meâni'l-Fâzi'l-Minhâc*, 4/209; Ebü'l-Hüseyin Yahyâ b. Ebî'l-Hayr b. Sâlim el-İmrânî el-Yemânî, *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmami's-Şâfi* (Beyrût: Dâru'l-Minhâc, 2000), 5/99-114; İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed el-Bâcûrî, *Hâşiyetu's-Şeyğ İbrâhîm el-Bâcûrî alâ Şerhi İbn Kasım el-Ğazzî alâ Metni Ebî Şücâ* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1971), 2/490-491; Ebu'l-Alâ el-Mevdûdî, *İslamda Savaş Hukuku*, çev. M.Beşir Eryarsoy (İstanbul: Burcu yayınları, 2009), 51.

¹⁷ Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (Lübnan: Müessesetu'r-Risâleti Naşirün, 2013), 373; Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şeri'l-Minhâc*, 8/45-46; Ebü'l-Hüseyin Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed el-Kudûrî, *el-Muhtasar* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1997), 231; İbn Abidin, *Reddü'l-Muhtâr alâ Dürrü'l-Muhtâr*, 4/124.

¹⁸ Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şeri'l-Minhâc*, 8/58.

¹⁹ Bâcûrî, *Hâşiyetu's-Şeyğ İbrâhîm el-Bâcûrî alâ Şerhi İbn Kasım el-Ğazzî alâ Metni Ebî Şücâ*, 2/491; Seyyid es-Sâbık, *Fikhü's-Sünne* (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1966), 2/622.

²⁰ Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şeri'l-Minhâc*, 8/56; Sâlim el-İmrânî, *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmami's-Şâfi*, 5/108-109.

²¹ Tevbe, 9/91-93; Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 9/382-383; el-Kudûrî, *el-*

birlikte savaşa katılan her bir ferдин yetecek kadar savaş bilgisi ve becerisine de sahip olması gerektiği ifade edilmiştir.²² Zira savaş ile ilgili hiçbir bilgiye sahip olmayan birinin savaşa olumlu katkı sağlamak yerine daha çok yük olacağı kesindir. Dolayısıyla savaş farzı aynı olmadığı müddetçe yukarıda belirtilen şartları taşımayan şahısların savaşa katılma zorunlulukları bulunmamaktadır.²³ Günümüzde savaş vazifesi ve ifası topluma, toplumun nezdinde de temsilcisi olan devlet ve hükümete aittir.

Savaşın (Cihad) Gayesi

İslam dininde cihadın amacı ve hedefi hiçbir zaman beldeleri yıkmak, tahrib etmek, gayri Müslimlerim kanlarını dökmek için olmamıştır. İslam tarihinde yapılan cihadlar, ilahî vahyin gönüllere yerleşmesini sağlayarak insanların mutluluk ve refaha hem dünyada hem de ahirette kavuşmasını sağlamak için yapılmıştır.²⁴ Bunun bir örneğini Hayberin fethinde görmekteyiz. Hayberin fethi sırasında Hz. Ali (r.a) Hz. Peygamber'e (s.a.s) "Ya Resulellah Hayber Yahudileriyle Müslüman oluncaya kadar savaşayım mı?" diye sorunca Peygamber (s.a.v) "Yavaş ol ya Ali, onların sahasına onları sükûnetle İslam'a davet et, üzerlerine vacip olan Allah hakkını onlara haber et (İslami esasları onlara bildir)"²⁵ buyurarak savaşmadaki hedefin karşı tarafı zorla Müslüman etmek için yapılmadığı, asıl gayenin onlara İslamî esasları öğretmek için olduğunu belirtmiştir.²⁶

Ayrıca Yüce Allah'ın "cizyelerini verinceye dek"²⁷ ayeti de cihadın

Muhtasar, 231; Mevsilî, el-İhtiyâr li Ta'lîli'l Muhtâr, 4/142; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, 374; Sâlim el-İmrânî, el-Beyân fi Mezhebi'l-İmami's-Şâfiî, 5/103-110; Şirbînî, Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc, 4/216-217; Bâcûrî, Hâşiyetu's-Şeyğ İbrâhîm el-Bâcûrî alâ Şerhi İbn Kasım el-Ğazzî alâ Metni Ebi Şüca, 2/491.

²² Enfâl, 8/60; Buhari, Cihad, 138; Karaman, Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku, 262. Yaman, İslam Devletler Hukukunda Savaş, 106-107.

²³ Tevbe, 9/91; Nur, 24/61; İbn Rüşd, Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid, 373; Remlî, Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şer'i'l-Minhâc, 8/55-56; Bâcûrî, Hâşiyetu's-Şeyğ İbrâhîm el-Bâcûrî alâ Şerhi İbn Kasım el-Ğazzî alâ Metni Ebi Şüca, 2/492-493.

²⁴ Zühaylî, Âsâru'l-Harbi fi'l-Fıkhi'l-İslâmî, 74-75; Mevdûdî - Kutub, Cihad, 22-23.

²⁵ Buhari, Meğazî, 38.

²⁶ Sâlim el-İmrânî, el-Beyân fi Mezhebi'l-İmami's-Şâfiî, 5/121; Abdullah Yücel, İslam Savaş Hukuku ve Cihad Kavramı, 31.

²⁷ Tevbe, 9/29.

ana gayesinin insanları kılıç zoruyla İslam'a girmeyi mecbur kılmak olmadığına bir diğer delildir. Zira cihadın asıl hedefi bu olsaydı "cizye verinceye dek denilmez, İslam'a girene dek onlarla savaşın" denilecekti. Dolayısıyla İslam dininin hükümlerini kabullenip belirlenen cizyeyi vermeyi kabullendiklerinde artık canları ve malları güvenlik altına alınmış olup İslam'a girip girmemelerine bakılmaksızın savaş durdurulur. Bundan anlaşılıyor ki cihadın hükmü dini bir düşmanlık esasına bağlı olarak belirlenmemiştir. Bununla beraber İslam dininin bu tür bir mücadeleyi yıllık alınan cizye için olduğu da anlaşılmalıdır. Asıl maksadı insanların yaşadıkları yerlere özgürlük, adalet, insanca bir yaşam ve ahlâkî kurallar götürmek olan İslam dini, bu ilkeleri tesis ederken hükümlerine aldıkları toplumların can ve mal güvenliğini sağlayıp onlardan bir miktar maddi destek alması da garipsenecek bir durum değildir.²⁸

İslam Hukukuna Göre Savaşmanın (Cihad) Asıl Sebebi

İslam dininin asıl hedefi savaş değildir. Aksine bozulan düzenleri düzeltmek, güven ve barışı temin ve tesis etmek içindir.²⁹ Bu sebeple asıl maksadını gerçekleştirmek adına savaşın dışında yararlanılacak bütün çözüm yollarını arar. Kimileri tarafından bazı dini kavramlara bir takım yanlış anlamlar yüklenerek İslam'a savaşçı bir din imajı verilmek istenirse de, İslam dininin toplumlar arası ilişkilerdeki ilkesel tavrı her zaman sulh ve barış yönünde olmuştur. Savaş ise başvurulması en son çözüm yoludur. Barışçıl yolların tıkanıp bütün çözüm yolları kapanmış ve savaş kaçınılmaz hale gelmiş ise "ta ki savaş ağır yüklerini indirsın (sona ersin)."³⁰ "Hiçbir fitne kalmayınca ve din, tamamıyla Allah'a münhasır oluncaya dek savaşın"³¹ emrinin gereği savaştan geri durulmayacağı da belirtilmiştir.³²

Bu ilahî emir doğrultusunda gerçekleştirilen savaş ise herhangi bir çıkar sağlama veya sömürü amacı güdülmeksizin Müslümanlara

²⁸ Mevdûdî, *İslamda Savaş Hukuku*, 112-115.

²⁹ Nisâ, 4/90; Enfâl, 8/61; Mümtehine: 60/8-9.

³⁰ Muhammed, 47/4;

³¹ Enfâl, 8/39.

³² Mevdûdî, *İslamda Savaş Hukuku*, 270-271.

yönelik saldırıları bertaraf etmek, barış ortamının oluşmasını sağlamak ve buna engel olanları cezalandırmak için gerçekleştirilmektedir.³³ Temelde insanların hak ve hürriyetlerini koruma, insanlara ve inançlarına karşı gerçekleştirilen saldırıları önlemeye yönelik olan bu savaş Müslüman hukukçular tarafından hukuken meşrû olmasının sebepleri tartışılmıştır. Hanefi, Maliki ve Hanbeli mezhepleri ile İmam Şâfiî'ye nispet edilen görüşlerden birine göre gayri Müslümlere karşı savaşmanın asıl sebebi, onların Müslümanlara saldırmaları veya saldırı hazırlığında bulunmaları ile ilahî mesajların insanlara ulaşmasına engel olmaları sebebiyledir.³⁴ Bir başka ifadeyle savaşın temel gerekçesi gayri müslimlerin İslâm dinine ve Müslümanlara yönelik fiilî düşmanlığı ile İslâmı tanıtmaya ve yaşama özgürlüğünü tanımamalarıdır. Şâfiî mezhebi hukukçularından Hatîb eş-Şîrbînî'de asıl olanın savaş olmadığı, savaş olmaksızın deliller sunarak gayri Müslimlerin hidayetine vesile olmanın savaştan daha evla olduğunu ifade ederek savaşın asıl sebebinin küfür olmadığını savunmuştur.³⁵ Buna mukabil Şâfiî mezhebinin genel kanaati, Hanefi mezhebinden Cassâs ve İmam Şâfiî'ye nispet edilen bir görüşe göre savaşın illeti karşı tarafın küfrü benimsemesi (küfür) sebebiyledir.³⁶

Savaşın asıl sebebinin düşmanlık ve din özgürlüğünün kısıtlanması olduğunu savunanlar, *"Sizinle savaşanlarla Allah yolunda savaşın ve taşkınlıkta bulunmayın; şüphesiz Allah taşkınlık edenleri sever."*³⁷ *"Allah, din hususunda sizinle savaşmayan ve sizi, ülkenizden çıkarmayanlara iyilik etmenizi, onlara karşı insafla, adaletle muamelede bulunmanızı nehyetmez; şüphe yok ki Allah, adaletle muamele edenleri sever. Allah, ancak din uğrunda sizinle savaşanlara ve sizi ülkenizden çıkaranlara ve çıkmanız için onlara yardımda bulunanlara dost olmanızı nehy etmektedir."*³⁸

³³ Enfâl, 8/39, 57, 61; Kasas, 28/77.

³⁴ Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Lübnan: Dâru'l-Marife, tsz.), 5/5; Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, 70;

³⁵ Şîrbînî, *Muğnî'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, 4/ 209-210.

³⁶ Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî el-Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân* (Beyrût: Dâru İhyâi't-Turâsî'l-Ğarbî, 1996), 1/321-322; Şîrbînî, *Muğnî'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, 4/223.

³⁷ Bakara, 2/190.

³⁸ Mümtehine, 60/8-9.

ayetlerinin din hususunda Müslümanlara savaş açan ve Müslümanları ülkelerinden çıkarılmalara karşı savaşılacağını ifade etmekte olup savaş sebebinin din ve Müslümanları tehdit olduğunu ifade etmektedir. Hz. Peygamber'in (s.a.v) savaşa iştirak etmeyen kadın, çocuk, tüccar, çiftçi, yaşlı, yatalak, ama, inzivaya çekilmiş din adamlarının öldürülmemesini istemesi³⁹ ve gayri Müslimlerin Müslümanların hakimiyetini kabul edip cizye vermeye razı olmaları durumunda savaşın sona erdirileceğini ifade eden naslar⁴⁰ savaşın asıl sebebinin küfür olmadığı görüşünü desteklemektedir. Zira bu durumlarda küfür hali devam etmesine rağmen savaşın sona erdirilmesi istenilmektedir. Savaş sebebinin tehdit ve din özgürlüğünün kısıtlanması olduğunu savunanlar "Fitne kalmayınca, din tamamıyla Allah'ın dini oluncaya dek onlarla çarpışın."⁴¹ ayetindeki "fitne" kavramının Müslümanları tehdit ve irtidada zorlama anlamı ifade ettiğini belirtmişlerdir.⁴²

Başta Şâfiîler olmak üzere savaşın asıl sebebinin küfür olduğunu savunanlar "Fitne kalmayınca, din tamamıyla Allah'ın dini oluncaya dek onlarla çarpışın." ayetindeki "fitne" kavramının "şirk ve küfür" anlamını ifade ettiğini dolayısıyla buradan anlaşılan şirk ve küfür ortadan kalkıncaya kadar Müslümanların savaşa devam etmesi gerektiğini savunmuşlardır. Asıl olanın savaş olmadığını ifade eden nasların ise "kılıç ayeti" diye bilinen Tevbe suresi 5. ayetiyle nesh olduğunu ifade etmişlerdir.⁴³ Savaşın asıl sebebinin küfür olduğu görüşünü destekleyen hadislerin de⁴⁴ olduğunu söylemişlerdir. Ayrıca diğer gurubun savunduğu savaşta bazı kesimlerin öldürülmemesinin istenilmesi savaş illetinin küfür olmasına engel olmadığını bunun Müslümanların maslahatına göre istisnai bir durum olduğunu söylemişlerdir. Cizye ödenmesi takdirinde savaşın

³⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 5/5; el-Kudûrî, *el-Muhtasar*, 232; Zühaylî, *Âsâru'l-Harbi fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 471-472.

⁴⁰ Tevbe, 9/29.

⁴¹ Bakara, 2/193; Enfâl, 8, 39.

⁴² Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, 71-72.

⁴³ Zühaylî, *Âsâru'l-Harbi fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, 475.

⁴⁴ Buharî, İman, 17; Müslim, İman, 32; Ebu Davud, Cihad, 95.

durdurulacağını ifade eden nasların ise sadece ehl-i kitapla olan savaşlara has bir durum olduğunu söylemişlerdir.⁴⁵

Savaşla ilgili nasları incelediğimizde (Bakara, 2/190-193; Nisâ, 4/90; Enfâl, 8/61; Tevbe, 9/36; Hac, 22/39-40; Mümtetine: 60/8-9) savaşın asıl sebebinin düşmanlık ve din özgürlüğünün kısıtlanması olduğu, “küfrün” savaşmak için sebep olmadığı anlaşılmaktadır. Savaşın asıl sebebinin küfür olduğunu savunan fakihlerin ise konuyla ilgili nasları kendi zamanlarındaki milletler arası ilişkilerin etkisiyle yorumladıkları anlaşılmaktadır.⁴⁶ Ayrıca Hz. Peygamber’in (s.a.v) hicretten sonra etrafındaki gayri müslim toplumlarla iyi ilişkiler içerisinde olması savaşın asıl sebebinin küfür olmadığı görüşünü desteklemektedir.

İslam Hukukuna Göre Meşru Olan Savaş Çeşitleri

Kur’ân-ı Kerim, İslam ülkesi ve diğer devletler arasındaki ilişkilerinin barış, adalet ve ahde vefa ilkeleri üzerine bina edilmesini esas almıştır.⁴⁷ Bu itibarla savaş istisnâ hallerden olup onu haklı kılan bir sebebin olması gerekir. Savaşın asıl sebebinin saldırı ve dine düşmanlık olduğunu savunanlara göre savaşların meşru savaş olabilmesi için öncelikle Allah kelamının üstün olması amacıyla yapılması şart olmakla birlikte, aşağıda belirtilen hususlardan birine uygun olması gerekmektedir.

Savunma Amaçlı Savaş

Düşmanın İslam toprağına saldırması veya bilfiil istila etmeyip fakat tahammül edilemez bir şekilde hareket etmeleri durumunda Müslümanların buna karşılık vatanlarını ve kendilerini korumaya yönelik gerçekleştirdikleri savaş İslam hukukuna göre meşru savaş kategorisinde değerlendirilmiştir.⁴⁸ Bu hususta “Size karşı savaş açanlara Allah yolunda sizde savaşın ama sakın aşırıya gitmeyin çünkü Allah haddi aşanları sevmeyiz.”⁴⁹ “Kendilerine karşı savaş açılan Müslümanlara,

⁴⁵ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs eş-Şâfiî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Abdulğani Abdulhalik (Beyrut: Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1990), 402.

⁴⁶ Yaman, “Savaş”, 36/191.

⁴⁷ Mâide, 5/8.

⁴⁸ Zühaylî, *Âsâru'l-Harbi fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 75.

⁴⁹ Bakara, 2/190;

zulme uğradıkları için savaş izni verilmiştir.”⁵⁰ ayetleri ve Peygamber’in (s.a.v) uygulamaları (Hayber savaşı) saldırıya maruz kalan Müslümanların karşılık vermelerini böyle bir savaşın meşruiyetinin delilidir.⁵¹

Devam Eden Bir Savaşın Kesintiye Uğradıktan Sonra Tekrar Devam Etmesi

Haram ayların (Zilkâde, Zilhicce, Muharrem, Receb) girmesi veya tarafların barış antlaşması yapmadan savaşı durdurmaları vb. sebeplerden dolayı durdurulan meşru bir savaşın, tekrardan başlaması ile gerçekleşen savaşlar İslam hukukuna göre meşru savaşlardır.⁵² Nesh konusunda üzerinde tartışmaların yoğun olduğu ve literatürde “seyf ayeti” diye nitelendirilen “*Haram aylar çıkınca Allah’a ortak koşanları artık bulduğunuz yerde öldürün, onları yakalayıp hapsedin ve her gözetleme yerine oturup onları gözetleyin. Eğer tövbe ederler, namazı kılıp zekâtı da verirlerse, kendilerini serbest bırakın. Şüphesiz Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhamet edicidir.*”⁵³ ayetin taraflar arasında geçici olarak durdurulan bir savaşın tekrardan başlamasını ifade ettiğine işaret ettiğini söylemek mümkündür.⁵⁴

Gayri Müslim Bir Devletin Tebaasında Olan Müslümanların Haksızlığa Uğramaları Neticesinde Yardımda Bulunma Savaşı

Müslümanlar için savaş ilan etmenin meşru olduğu savaşlardan bir tanesi de gayri müslim bir devletin tebaası olarak yaşayan Müslümanların zulüm ve işkenceye maruz kalmaları sonucu Müslümanlardan yardım istemesi sonucu gerçekleşen savaştır.⁵⁵ Böyle bir durumun oluşmasında özgür ve güç sahibi Müslümanların zulüm altında bulunan Müslüman kardeşlerine yardım etmeleri ve gerekirse zalim olan ülke ile cihad etmeleri gerekir. Kur’ân-ı Kerim’de

⁵⁰ Hac, 22/39.

⁵¹ Şirbîni, *Muğni’l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi’l-Minhâc*, 4/219; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 263.

⁵² Şirbîni, *Muğni’l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi’l-Minhâc*, 4/262.

⁵³ Tevbe, 9/5.

⁵⁴ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 263.

⁵⁵ Zühaylî, *Âsârü’l-Harbi fi’l-Fıkhî’l-İslâmî*, 77.

“Size ne oldu da Allah yolunda ve ‘Rabbimiz, bizi halkı zalim olan bu şehirden çıkar, bize tarafından bir sahip gönder, bize katından bir yardımcı yolla!’ diyen çaresiz erkekler, kadınlar ve çocuklar uğrunda savaşmıyorsunuz? İman edenler Allah yolunda savaşır, inanmayanlar ise bâtil dava uğrunda savaşır. Şu halde şeytanın dostlarına karşı savaşın. Şüphe yok ki şeytanın planı (tuzağı) daima zayıftır.”⁵⁶ buyrulur gayri müslim bir yönetim tarafından zulme uğrayan Müslüman tebaanın Müslümanlardan yardım istemeleri durumunda onlara yardım edilmesini istemektedir. Dolayısıyla dünyanın neresinde olursa olsun Müslümanların birbirlerinden ilişkilerini kesmemesi gerekir. Fakat şu da var ki zulme uğramaları sebebiyle yardım talep eden Müslümanların yaşadığı ülke ile Müslüman ülkenin arasında herhangi bir antlaşmanın olmaması gerekir.⁵⁷ Zira yapılan antlaşmaya bağlılık Müslüman kardeşini yardımcı olmaktan daha önemli bir görevdir.⁵⁸

Cezalandırma Savaşı

İslam hukukunda meşru savaşlardan bir tanesi de cezalandırma amaçlı yapılan savaştır. Bu savaş birtakım illegal unsurların devlete karşı güç oluşturup tehlikeli bir hal alması durumunda onları cezalandırmak amacıyla yapılan ve İslam hukukuna göre meşru bir savaştır. Örneğin İslam’ın sembolü mahiyetindeki faaliyetlerin toptan terki, münafıklık, devlete isyan, tek taraflı antlaşmanın feshedilmesi gibi durumlar bunlara karşı yapılan savaşlar bu tür savaşa örnek olarak verilebilir.⁵⁹

Allah Yolunda (Fî sebilillah) Savaş

Yukarıda belirtilen meşru savaş çeşitleri, savaşın asıl sebebinin saldırı ve dine düşmanlık olduğunu savunanlara göredir. Savaşın asıl sebebinin küfür olduğunu savunanlar ise daha öncede belirttiğimiz gibi “Fitne kalmayınca, din tamamıyla Allah’ın dini oluncaya dek onlarla çarpışın.” ayeti gereği şirk ve küfür ortadan kalkıncaya

⁵⁶ Nisâ, 4/75-76.

⁵⁷ Enfâl, 8/72.

⁵⁸ Mevdûdî, *İslamda Savaş Hukuku*, 68-70.

⁵⁹ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 264.

kadar Müslümanların savaşa devam etmesi gerektiğini savunmuşlardır. Bu itibarla İslam devletinin içeride birlik, huzur ve asayiş sağladıktan sonra uluslararası güç dengelerini ve konjektürel şartları da göz önünde bulundurarak -zafer elde edecek kadar güç ve hazırlık içinde olmak şartıyla- gayrimüslim devletlere Allah yolunda savaş açması gerektiğini savunmuşlardır.⁶⁰ Zira Müslümanların esas görevlerinden biri de ilahî mesajları insanlara ulaştırmak ve onların da Müslüman olmalarına vesile olmaktır.⁶¹ Bu savaşta Müslümanların takip etmesi gereken metot daha önce kendilerine İslam daveti ulaşmamışsa ilk önce onları İslam'a davet etmek,⁶² buna olumlu cevap vermemeleri durumunda İslam hakimiyetini kabullenip cizye vermelerini sağlamak, buna da olumlu cevap vermemeleri durumunda İslam'ı hakim kılmak amacıyla onlarla savaşmaktır.⁶³ Dolayısıyla bu savaş İslami idealler doğrultusunda gerçekleştirilen meşru bir savaştır. Zira insanların huzur, güven ve adalet ikliminde yaşamaları İslam devletinin hakim olmasına bağlıdır.⁶⁴

Savaşın İlanı ve İslam'a Davet

İslâm dini, her zaman barış taraftarı olup gerek savaş öncesi ve gerekse savaş esnasında barış yollarına başvurulmasını arzulamıştır. Bu sebeple İslam hukukuna göre tarafların savaş başlangıcını belirlemesi önem arz etmektedir. Bu da savaşın ilân edilmesi ve taraflarca bilinmesiyle mümkündür. İslam hukukuna göre yukarıda belirtilen meşru savaşlardan savunma ve cezalandırma sebeplerine dayanan savaşlarda düşmana önceden haber verilmesi gerekli görülmezken, bunlar dışındaki meşru savaşlarda genellikle fiilen savaşa girmeden önce düşmana savaş ilanında bulunmak ve yapılmış antlaşmaların bozulduğunun haber verilmesi gerekmektedir.⁶⁵ Bu

⁶⁰ Sâlim el-İmrânî, *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmami's-Şâfiî*, 5/101-102.

⁶¹ Âl-i İmrân, 3/110; Tevbe, 9/41.

⁶² Nahl, 16/125.

⁶³ Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 9/391-393; Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lili'l Muhtâr*, 4/143.

⁶⁴ Sâlim el-İmrânî, *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmami's-Şâfiî*, 5/121; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 264.

⁶⁵ Enfâl 8/58; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, 4/262; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 265.

bağlamda gayri Müslümler bir beldede muhasara altına alındığında ilk önce İslam'a davet edilirler. Şayet yapılan davete olumlu cevap verilerse cihadın asıl gayesi hasıl olduğundan savaşa son verilir. Fakat yapılan telkinlere olumlu cevap vermemeleri durumunda teslim olup cizye vermeleri talep edilir. Bunu kabul ettikleri takdirde yine savaşa son verilir. Bu durumda can ve malları güvence altına alınmış olup Müslümanların leh ve aleyhinde olan hükümler onlar içinde geçerli olur.⁶⁶ Eğer cizye vermeyi kabul etmezlerse Allah'tan yardım dileyerek kendilerine savaş açılır.⁶⁷ İslâm hukukçuları, İslâmî davetin ulaşmadığı kişilere karşı savaş açmadan önce mutlaka onları İslam'a veya İslam dininin egemenliğini kabule davet edilmesinin gerekli olduğu hususunda ittifak etmişlerdir.⁶⁸ Bu sebeple Şâfiîler önceden ihtar ve İslam'a davet edilmeden gerçekleşen savaş neticesinde öldürülen her düşman için İslam devletinin bir fidye (kan bedeli) ödeyeceğini söylemişlerdir.⁶⁹

İslam hukukuna göre savaş ilan edildikten sonra karşı tarafla olan dostane ilişkiler sona erer. Elçiler gönderilmişse onlar geri çağrılır normal zamanlarda alışverişi mubah olan savaş malzemesinin karşı tarafa satılması hükmü değişir. Kendisine karşı savaş ilanında bulunan veya kendisiyle savaşa girilen ülkelerin İslam ülkesinde izinli bulunan vatandaşlarına karşı bütünüyle hasmane ilişkilere girilmez, dokunulmazlıkları devam eder, kötü bir amaç taşımadıkları sürece ticaret yapmaları engellenmez, Müslüman ülkede kalmaları için belirlenen izin sürelerinin sonunda askerî amaçla kullanılacak olan malları dışındaki mallarını emniyet içerisinde ülkelerine götürebilirler.⁷⁰ Fakat bu şahıslar İslam devletine zarar verebilecek

⁶⁶ Meydânî, *el-Lubâb fî Şerhi'Kitâb*, 607-608; el-Kudûrî, *el-Muhtasar*, 231; Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l Muhtâr*, 4/143; Abdurrahman b. Şeyh Muhammed b. Süleyman Şeyh-zade, *Mecmau'l-Enhur fî Şerhi Mülteka'l-Ebhur* (Beyrût: Mektebi Sanayi Matbaası, 1991), 1/496.

⁶⁷ Müslim, *Cihâd*, 3; Ebû Dâvûd, *Cihâd*, 82; Meydânî, *el-Lubâb fî Şerhi'Kitâb*, 607-608; el-Kudûrî, *el-Muhtasar*, 231.

⁶⁸ İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 379.

⁶⁹ Sâlim el-İmrânî, *el-Beyân fî Mezhebi'l-İmami's-Şâfiî*, 5/121; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 265.

⁷⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, I, 288; Zühaylî, *Âsâru'l-Harbi fî'l-Fıkhi'l-İslâmî*, 486-488; Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, 93-94; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 267-

çalışmalarda bulunmaları durumunda sınır dışı edilirler.⁷¹ İhanet etmeleri durumunda kanları ve malları Müslümanlara helal olur.⁷² Savaş ilan edilen ülkelerle devletlerarası antlaşmalar ise şu şekilde belirlenmiştir; siyasi antlaşmalar hükümsüz olurken siyasi hükümler dışındaki antlaşmaların hükümleri devletlerin takdirine bırakılmıştır. Hanefi hukukçularına göre Müslümanların maslahatını sağlamayan antlaşmalar iptal edilebilir.⁷³ Savaş ilanından sonra savaşa taraf olmayan üçüncü ülkelerle yapılan antlaşmalar ise bu ülkelerin savaşılan ülkelere lojistik, ekonomik ve benzeri yardımlarda bulunmadıkları sürece antlaşmalar devam eder.⁷⁴ Savaş ilanı, tarafların antlaşmalarına etki ettiği gibi ticari ilişkilerinde de etki etmektedir. Hz Peygamber'in bir takım uygulamaları savaş halinde olunan devlet ile Müslüman ülkelerin vatandaşlarının ticaretleri konusunda devletin karar verme yetkisinin olduğunu belirtmektedir.⁷⁵ Bununla birlikte başta silah olmak üzere savaşta kullanılacak ham maddelerin düşmana savaşta kuvvet kazandıracak her çeşit malın satımı genellikle yasaklanmıştır.⁷⁶ Savaş malzemesi dışında ki malzemelerin (giyim, gıda vb.) satılması karşı tarafa yardım ve destek manası taşımadığından Hanefi hukukçularına göre yapılmaması daha uygun olmakla beraber caizdir.⁷⁷ Savaş halinde tarafların emanet ve borçları konusunda ise mer-i hukuk daha yeni yeni bu mallara dokunulmama sonucuna ulaşırken, İslam hukukunda emanet ve borçlar öteden beri koruma altına alınmıştır.⁷⁸ Bu itibarla savaş ilanından sonra

268.

⁷¹ Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 9/401-402; Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, 94.

⁷² Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, 94.

⁷³ Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, 97.

⁷⁴ Kâsânî *Bedâiu's-Senâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 9/400-403.

⁷⁵ Yemam bölgesinin idarecisi olan Sümame b. Üsâl, Müslüman olduktan sonra Hz Peygamberle savaşan Mekke'li müşriklere tahıl ihracatını durdurmuş Peygamber emir vermedikçe bu ticarete devam etmeyeceğini söylemiştir. Bu durumdan zarar gören Mekke'li müşriklar Hz. Peygamber'e ricada bulunmaları neticesinde Peygamber (s.a.v) ambargonun kaldırılmasını, ticaretin devam etmesini istemiştir. Buhari, *Meğâzî*, 70; Müslim, *Cihad*, 59.

⁷⁶ Meydânî, *el-Lubâb fi Şerhi'Kitâb*, 612; Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l Muhtâr*, 4/151; Se-rahîsî, *el-Mebsût*, 4/242.

⁷⁷ Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l Muhtâr*, 4/151-152.

⁷⁸ Bakara, 2/283.

Müslümanların elinde bulunan düşmana ait mallara el konulmaz. Zira devletlerarası savaştan doğan hasmane ilişkilerin fertlere ilişti-rilmesi doğru bir tutum değildir.⁷⁹ Dolayısıyla İslam hukukuna göre savaş halinde bile olsa karşı tarafla ekonomik ve diplomatik ilişkiler tamamen kesilmez.

Savaş Halinde Yasak Fiiller

İslam dininde asıl olan barış ve emniyet içinde yaşamaktır. Bu doğrultuda İslam'da barış asıl olup savaş arızı bir durumdur. Bu konuda Peygamber (s.a.v) *“Ey insanlar düşmanla karşılaşmayı arzula-mayın. Allah'tan sağlık ve afiyet dileyin. Düşmanla karşılaşınca da sabre-din ve bilin ki cennet kılıçların gölgesi altındadır.”*⁸⁰ buyurarak asıl olanın savaşın temenni edilmemesidir. Bununla birlikte savaş kaçınılmaz olursa da sebat edip⁸¹ dinin belirlediği ölçüde hareket edilmesi iste-miştir. Bu itibarla İslâm hukukçuları, savaşın kaçınılmaz olması du-rumunda Müslümanın karşı tarafa yapacağı bütün uygulamaların caiz olmadığını, yapılacakların hukuka ve ahlakî erdemlere uygun olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu bağlamda *“Size karşı savaş açanlara Allah yolunda sizde savaşın ama sakın aşırıya gitmeyin çünkü Allah haddi aşanları sevmez.”*⁸² ayeti, savaş açılan Müslümanın, düş-mana karşılık vermesini fakat bu durumda da (savaşta) hukukî ve ahlakî kuralların dışına çıkmaması (haddi aşmamasını) istenmiştir. İslam hukukçuları savaş esnasında kişiler ve tarafların uyması gere-ken hukukî ve ahlakî kuralları Kur'ân ve Sünnet nasları çerçeve-sinde en ince ayrıntısıyla belirlemişlerdir. Naslar çerçevesinde belir-lenen bu yasakları şu şekilde sıralamak mümkündür;

- Savaşa bilfiil katılmayanları öldürmek
- Gerek olmadan işkence ve zulüm ile öldürmek
- Esir veya hayvanları ateşle yakmak suretiyle öldürmek
- İnsan ve hayvanların organlarını kesmek
- Kadın esirlerle gayrimeşru münasebette bulunmak
- Harb esirlerini kalkan yapıp onlarla düşmana yaklaşmak

⁷⁹ Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, 100.

⁸⁰ Müslim, Cihad, 20; Ebu Davud, Cihad, 98.

⁸¹ Enfâl, 8/45.

⁸² Bakara, 2/190.

- Doğaya zarar vermek
- İhtiyaçtan fazla hayvan kesmek
- Düşmanı yenip topraklarını fethettikten sonra katliama girişmek
- Ahde vefasızlık ve hainlik yapmak
- Devletlerarasında yapılan antlaşma neticesinde yasaklanan fiilleri işlemek⁸³

Yukarıda belirtilen yasaklara göre İslam hukukunda savaşa bizzat veya dolaylı biçimde katkıda bulunmayan çocuklar, kadınlar, yaşlılar, özür sahipler (âma, akıl hastası, yatalak hasta vb.) bir köşeye çekilmiş halktan ayrı bir şekilde yaşayan din adamları,⁸⁴ savaşa müdahil olmayan tüccar, esnaf, iş adamı, çiftçi ve işçilerin öldürülmesi yasaklanmıştır.⁸⁵ Savaşta düşman askerlerini ateşle yakmak⁸⁶ veya cesetleri üzerinde tahribat (müsle) gibi zulüm yapmak, yakalanan esirlere insanlık onuruna yakışmayan zina ve benzeri gayri meşru davranışlarda bulunmak yasaklanmıştır. Ayrıca suçun şahsiliği ilkesine binaen karşı tarafın Müslüman rehinelere öldürmesi durumunda bile Müslümanlara ellerinde bulunan rehinelere öldürme izni verilmemiştir.⁸⁷ İbadethanelere ve kutsal kitaplara (Tevrat, İncil), savaş zarureti olmadıkça ziraî mahsullere, ormanlara zarar vermek ve savaşta yağmalama yapmak yasaklanmıştır.⁸⁸ Belirtilen bu

⁸³ Meydânî, *el-Lubâb fi Şerhi'Kitâb*, 609-610; Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l Muhtâr*, 4/145; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 378; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, 4/226-227; Zühaylî, *Âsâru'l-Harbi fi'l-Fikhi'l-İslâmî*, 381; Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 268-268; Yaman, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, 144-148; Abdullah Yücel, *İslam Savaş Hukuku ve Cihad Kavramı*, 121-122.

⁸⁴ Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi' fi Tertibi'ş-Serâi'*, 9/398. **Not:** Yukarıda sayılan ve savaşta öldürülmemesi gerekenler Hanefi mezhebinin görüşüdür. Bu konuda mezhepler arası kısmen de olsa farklılıklar vardır. Örneğin Şâfiî mezhebi genel kanaatine göre kadın, çocuk ve deli olanların dışındakiler savaşa katılmasa dahi küfür ile sebebiyle öldürülmesinde herhangi bir yasağın olmadığını söylemiştir. Remlî, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şeri'l-Minhâc*, 8/64; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, 4/223.

⁸⁵ Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l Muhtâr*, 4/145; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 376-377; Abdullah Yücel, *İslam Savaş Hukuku ve Cihad Kavramı*, 118-122.

⁸⁶ Buhârî, *Cihad*, 149; Müslim, *Cihâd*, 3; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 378.

⁸⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 10/169.

⁸⁸ Ebu Davud, *Hudûd*, 14; Cihâd, 128; Tirmizî, *Siyer*, 40; Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi' fi Tertibi'ş-Serâi'*, 9/449; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 378; Sâlim el-İmrânî, *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmami'ş-Şâfiî*, 5/137-138; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, 4/ 226-227.

yasaklarla birlikte savaşta Müslümanın oruç tutması, Kur'ân ve Hadis gibi saygı gösterilmesi gereken kitapların -akıbetinden endişe edilmesi durumunda- savaş meydanlarına götürülmesi ve Müslümanların verdikleri sözlere ve yapılmış antlaşmaya aykırı davranması da yasaklanmıştır.⁸⁹ Kısacası savaş esnasında veya sonrasında Müslümanların hukuka ve ahlâkî erdemlere ters düşecek bütün tavır ve davranışlardan kendilerini koruması gerekmektedir.

Nasları literal ve lafzî olarak değerlendirip nasların anlaşılmasında önemli bir rol oynayan makasid, sebab-i nuzul, siyak ve sibak gibi hususları göz ardı eden bazı radikal grup ve örgütler ne ilginçtir ki İslam dininin savaş hukuku ile ilgili belirlediği hükümler konusunda umursamaz bir tavır takınmışlardır. Savaş esnasında veya sonrasında yapılması yasak olanları belirleyen nasları göz ardı etmişlerdir. Örneğin savaş esirlerine yapılacaklarla ilgili naslar olmasına rağmen naslara muhalif davranarak esirleri en ağır işkencelerle katletmişlerdir. Hakeza kadın, yaşlı, çocuk, din adamı ve özür sahiplerinin dokunulmaz oldukları hususunda naslar olmasına rağmen bunlara her türlü işkence ve zulmü reva görmüşlerdir. Canlıların dışında cansız varlıklara karşı da barbarca davranarak bu husustaki nasları görmezden gelmişlerdir. Örneğin mezar ve mabetleri yıkmışlardır. Kendi işlerine yaradığı takdirde yaptıkları gayrimeşru işleri naslara dayandırırken, yapılması naslarla yasaklan fiiller hususunda da nasları görmezden gelmişlerdir. Bu tutum ve davranışları göstermiştir ki buradaki asıl amaçları İslam dinini uluslararası arenada kötü göstermek ve İslam'a fobiyi dünyada canlandırmaktır.

Savaş Esirleri

Savaş esirleri ile ilgili İslam hukukunda hükümler belirlenmiştir. Savaş esiri denildiğinde düşmanın esir ettiği Müslüman esirler ve Müslümanların esir ettiği düşman esirleri dikkate alınmalıdır.

Müslüman esirler: Savaşta esir düşen Müslüman, İslam dininin izzet ve şerefini korumak adına verdiği sözü tutmak mecburiyetindedir. Esir düşen Müslümanları fidye vererek kurtarmak ise İslam

⁸⁹ Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 9/402; Meydânî, *el-Lubâb fi Şerhi'Kitâb*, 607-608; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 382.

devletin vazifesidir. Esir mübadelesi (değişimi) yoluyla da Müslüman esirlerin kurtarılması hukuka uygun bir davranıştır.⁹⁰

Düşman esirleri: Savaşta düşmandan alınan esirlerin akıbeti konusunda İslam hukukçuları arasında büyük ihtilaflar söz konusu değildir. İslam hukukçuları esirlerle ilgili naslardan istinbat ettikleri hükümler neticesinde ulaştıkları sonuç itibarıyla esirlere yönelik yapılacak uygulamaların şunlar olduğuna karar kılmışlardır: Onları öldürme, fidye karşılığı serbest bırakma, Müslüman esirlere mukabil takas, karşılıksız serbest bırakma veya köleleştirmeden hangisi Müslümanların maslahatına uygunsa o uygulanır diye belirtilmiştir.⁹¹ Belirtilen hükümler uygulanmadan önce esirlerin Müslüman olmaları durumunda bütün mezhepler öldürme seçeneğini söylemişlerdir.⁹² Hakeza esir olmadan önce harbi olan birinin Müslüman olması durumunda da durum aynıdır.⁹³ Ayrıca savaş esnasında dokunulmazlıkları olduğu gibi savaş sonrası esir kadın ve çocukların öldürülmeleri veya çocuğun annesinden ayrılması da yasaklanmıştır.⁹⁴

⁹⁰Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, 4/220; Karaman, *Ana Hatırlarıyla İslâm Hukuku*, 270.

⁹¹ Enfâl, 8/67-69; Muhammed, 47/4; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, 375; İmamü'l-Haremeyn Rüknuddîn Abdülmelik b. Abdillâh b. Yûsuf el-Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab fi Dirâyeti'l-Mezheb* (Katar: Dâru'l-Minhâc, 2007), 19/490-491; Sâlim el-İmrânî, *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmami's-Şâfi*, 5/147; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, 4/228; Bâcûrî, *Hâşiyetu's-Şeyğ İbrâhîm el-Bâcûrî alâ Şerhi İbn Kasım el-Ğazzî alâ Metni Ebî Şüccâ*, 2/496. **Not:** Esirlerle ilgili belirtilen bu hükümler Hanefiler dışındaki hukukçuların çoğunluğunun görüşüdür. Hanefiler genellikle savaşa katılan esirlerden erkeklerin öldürülmesi veya köleleştirerek ordunun emrine verilmesi ya da zimmi statüsü verilmesi seçeneklerinden birinin tercih edilebileceğini belirtmişlerdir. Ebu Hanîfe'ye göre bu esirler Müslüman esirlere mukabil takas edilmezler. Kâsânî, *Bedâiu's-Senâi' fi Tertibi's-Şerâi'*, 9/484; Meydânî, *el-Lubâb fi Şerhi'Kitâb*, 612-613; Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l Muhtâr*, 4/151-152.

⁹² Ebû Yûsuf Yakub b. İbrâhîm b. Habîb b. Sa'd el-Kûfî, *Kitâbü'l-Harâc* (Lübnan: Dâru'l-Marife, 1979), 62-63; Meydânî, *el-Lubâb fi Şerhi'Kitâb*, 611; el-Mevsilî, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l Muhtâr*, 4/165-170; Cüveynî, *Nihâyetü'l-Matlab fi Dirâyeti'l-Mezheb*, 19/480; Sâlim el-İmrânî, *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmami's-Şâfi*, 5/167; Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, 4/228; Bâcûrî, *Hâşiyetu's-Şeyğ İbrâhîm el-Bâcûrî alâ Şerhi İbn Kasım el-Ğazzî alâ Metni Ebî Şüccâ*, 2/498.

⁹³ Şirbînî, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, 4/228; Bâcûrî, *Hâşiyetu's-Şeyğ İbrâhîm el-Bâcûrî alâ Şerhi İbn Kasım el-Ğazzî alâ Metni Ebî Şüccâ*, 2/498.

⁹⁴ Tirmizî, *Buyu*, 52, *Siyer*, 17; Sâlim el-İmrânî, *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmami's-Şâfi*, 5/172.

Savaş esirleri konusunda özel bir çalışması olan Ahmet Özel “İslam’da esirlerle ilgili temel hükmün Muhammed Süresi 4. ayetinde sabit olduğu üzere karşılıksız veya fidye ile bırakmaktan ibaret olduğunu, fukahanın buna öldürme tercihini de eklerken içinde buldukları uluslararası şartlardan etkilendiklerini düşmanın Müslümanlara karşı kullandıkları bu hükmü mukabele bilmisil esasına göre belirlediklerini söylemiştir.”⁹⁵ Fakat esirlerin öldürülmesi ile ilgili naslar ve Peygamber’in (s.a.v) uygulamalarına baktığımızda savaşa bilfiil iştirak etmiş ve savaş suçu işlemiş olan esirler için öldürülme şikkının da halen uygulanabileceği kanaatindeyiz. İslam hukukunda kasten birini öldürmenin cezasının kısas olduğu göz önünde bulundurulduğunda savaşa iştirak edip insanların ölümüne sebep olanlar için ölüm kararının verilmesi kanaatimizce garipsenecek bir durum olmaması gerekir.

Sonuç

Tarihi insanoğlunun var olmasıyla başlayan savaşlar insanların yaşadığı her dönemde kaçınılmaz olmuştur. Netice itibariyle telafi edilmez durumlarla sonuçlanan bu anlaşmazlıklar kimi zaman birtakım menfaatlar uğruna kimi durumlarda da sömürülerin engellenmesi veya ilahî davetin insanlara ulaşmasına engellerin kaldırılması gibi olumlu sonuçlar doğuran sebepler için bireyler veya devletlerarasında gerçekleşmiştir. İslâm dini, insanlar için her alanda hukukî ve ahlâkî kurallar belirlediği gibi savaş hukukunda da uyulması gereken birtakım kurallar belirlemiştir. İslam’ın genel hukuku içerisinde savaşla ilgili konu ve hükümler, fıkıh ve hadis kitaplarının cihad, siyer ve meğâzi adı verilen bölümler ile bu konuda yazılmış müstakil eserlerde ele alınıp incelenmektedir.

Bariş atmosferinde siyasi, ticari ve ekonomi ilişkilerin nasıl olması gerektiğini bize bildiren İslam dini, savaşta da uyulması gereken kurallar belirlemiştir. Bu itibarla İslam hukukçuları Kur’ân ve sünnet naslarının savaşla ilgili olanları esas alarak gerek savaş ön-

⁹⁵ Ahmet Özel, *İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirleri* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996), 83-84.

cesi gerek savaş esnası gerekse savaş sonrası uyulması gereken kuralları kendi dönemlerindeki şartlar muvacehesinde en ince ayrıntısına kadar inceleyerek birtakım hukukî ve ahlâkî kurallar belirlemişlerdir. Bu kuralları belirtmekle birlikte savaşın meşruluğu meselesini de tartışmışlardır. Amacı her zaman barış ve sevgiyi yeryüzüne hakim kılmak olan İslâm dini, gerekli durumlarda savaş kaçınılmaz olduğunda da Müslümanların hazırlıklı olup savaşta sebat etmelerini istemektedir. Zira kutsal değerlerimizin izzeti için bu elzemdir. Bu hususta Müslümanların gelişen dünya şartlarına göre hareket edip bu doğrultuda hazırlıklı olmalarını uyarayan naslar vardır. Bu itibarla dinin ve dinî değerlerin korunabilmesi için Müslümanların güçlü ve bağımsız olması gerekmektedir. Bunun en bariz örneklerini günümüz dünyasında görmekteyiz. Zira dünya arenasında söz sahibi olanlar güçlü olanlar olmuştur. Maalesef güçlüünün haklı olduğu bir dünya düzeni oluşmuştur. Bu sebeple hak ve adaleti bütün dünyaya yaymak için her bir Müslüman üzerine düşen görevini eksiksiz bir şekilde yerine getirmek zorundadır. Bu sorumluluktan hiçbir Müslüman kendini soyutlayamaz.

İslam hukukunda savaş hukukunu incelediğimizde İslam'ın getirdiği hukuk normları adalet, ahlak, ahde vefa, eşitlik gibi temel esaslara dayanmıştır. Tamamen İslam hukukuna ait olan bu normlar İslam devletini diğer devletlerden ayıran bir özelliğini ortaya koymaktadır. Zira İslam dünyası dışında kalan yönetimler savaşta insanlığa yakışan hukuk normlarının uygulanmadığını itiraf etmişlerdir.

Temelde insanların hak ve hürriyetlerini koruma, insanlara ve inançlarına karşı gerçekleştirilen saldırıları önlemeye yönelik olan cihad, Müslüman hukukçular tarafından hukuken meşrû olmasının sebepleri tartışılmıştır. Çoğunluk bunun sebebinin gayr-i müslimlerin İslâm dinine ve Müslümanlara yönelik fiilî düşmanlığı ile İslam'ı tanıtmaya ve yaşama özgürlüğünü tanımamaları olduğunu savunurken, kimilerine göre de bunun asıl sebebinin küfür olduğu vurgulanmıştır. Fakat savaşla ilgili naslar ve Peygamber'in (s.a.v) tutum ve davranışlarından savaşın asıl sebebinin düşmanlık ve din özgürlüğünün kısıtlanması olduğu anlaşılmaktadır. İslâm hukukçuları,

savaşın kaçınılmaz olması durumunda Müslümanın karşı tarafa yapacağı bütün uygulamaların caiz olmadığını, yapılacakların hukuka ve ahlâkî erdemlere uygun olması gerektiğini ifade etmişlerdir. Bu durumda insanların tutum ve davranışlarında takip etmeleri için gerekli olan kurallar naslar ile belirlenmiştir.

İslam hukukunda savaş yasakları ile ilgili hükümler olmakla birlikte bugünkü modern savaşlarda bu yasakların uyulmadığı görülmektedir. Fakat şu var ki belirtilen hukuk kurallarının uygulanmaması noktasında İslam dininin ve Müslümanların bir suçu yoktur. Zira savaşlarda tahrip gücü fazla olan kitlesel ve kimyasal silahlar batı medeniyetinin icadı olup yönetim ve satımının büyük bir bölümü halen onların elindedir. Müslümanların da bu tür silahlara sahip olmaları daha önce de belirtildiği gibi ilahî bir emir olup gerektiğinde onlara karşılık vermek ve adaletin tesisi içindir.

Son olarak şunu söyleyebiliriz; Dünyada savaşlar kaçınılmaz bir durumdur. Bu savaşlarda zararların minimize edilmesi ve daha adil bir dünya için İslam hukukunda savaş hukuku ve ahlakı ile ilgili belirlenen hükümlerin bütün dünyada evrensel hükümler haline getirilmesi elzemdir. Aksi durumda güçlünün haklı olduğu bir hal alan dünyada dengelerin muhafazası mümkün değildir.

Kaynaklar

el-Bâcûrî, İbrâhîm b. Muhammed b. Ahmed. *Hâşiyetu's-Şeyğ İbrâhîm el-Bâcûrî alâ Şerhi İbn Kasım el-Ğazzî alâ Metni Ebî Şüca*. Beyrut, Dâru'-Kutubi'l-İlmiyye, 1971.

el-Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Alî er-Râzî, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, Beyrût, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Ğarbî, 1996

el-Curcânî, Muhammed b. Ali eş-Şerîf, *Kitâbu't-Tarifât*, Lübnan, Dâru'n-Nefâis, 2012.

Çetiner, Aydın, 21. *Yüzyılda Savaş Stratejileri*, İstanbul, Selis Kitaplar Yay., 2003.

Grotius, Hugo, *Savaş ve Barış Hukuku* (Çev., Seha L. Meray), Ankara, Ankara Üniversitesi Yay., 1967.

- Hamidullah, Muhammed, *İslâm'da Devlet İdaresi*, (Terc. Kemal Kuşçu), İstanbul Ahmed Said Matbaası, 1963.
- el-Haskefî, Alâüddîn Muhammed b. Alî b. Muhammed *ed-Dürrü'l-Muhtâr*, Beyrût, Dâru'l-Fikr, 1996.
- İbn. Abidîn, Muhammed Emîn b. Ömer b. Abdilazîz el-Hüseynî ed-Dimaşkî, *Reddü'l-Muhtâr alâ Dürrü'l-Muhtâr*, Beyrut, Dâru'l-Fikri, 2000.
- İbn. Haldûn, Ebû Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed, el-Mağribî, *Mukad-dime*, (Çev. Halil Kendir) Ankara, Yeni Şafak Yay., 2004.
- İbn. Manzûr, Ebû'l- Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerrem *Lisânü'l-'Arab*, Beyrut, Dâru Sâdr, 1993.
- el-İmrânî, Ebû'l-Hüseyn Yahyâ b. Ebi'l-Hayr b. Sâlim el-Yemânî, *el-Beyân fi Mezhebi'l-İmami's-Şâfiî*, Beyrût, Dâru'l-Minhâc, 2000.
- İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid*, Lübnan, Müesesetu'r-Risâleti Naşirûn, 2013.
- Karaman, Hayreddin, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, İstanbul, Ensar Neşriyat, 2019.
- el-Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed, *Bedâi' u's-Sanâ'i fi Tertibi's-Şerâ'i*, Beyrût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 2003.
- Kerîm, Halid Remzi, *Cerâimu'l-Harb fi'l-Fıkhî'l-İslâmî ve'l Kânûnî'd-Düvelî*, Ürdün, KülliyyetiDiraraseti'l-Ulyâ, 2005.
- el-Kudûrî, Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Ebî Bekr Muhammed b. Ahmed, *el-Muhtasar*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1997.
- el-Mevdûdî, Ebu'l-Alâ, *İslamda Savaş Hukuku*, (Çev. M.Beşir Eryarsoy) İstanbul, Burcu yayınları, 2009.
- Mevdûdî, Ebu'l-Alâ & Kutub, Seyyid, *Cihad*, (Çev. Yüksel Durgun), İstanbul, Dünya Yay., 1992.
- el-Mevsilî, Abdullah b. Mahmud, *el-İhtiyâr li Ta'lîli'l Muhtâr*, Dâru'l-Ma'rife, Lübnan 2011.
- el-Meydânî, Abdülğanî b. Tâlib b. Hammâde, *el-Lubâb fi Şerhi'Kitâb*, Şam, Mektebetü'l-İlmi'l-Hadis, 2002.

- Özdemir, Ahmet, *İslam Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeni ve Savaş Hukuku*, Ankara, Murat Kitap Basım Yayın Dağıtım Ltd. Şti., 2017.
- Özel, Ahmet, *İslam Devletler Hukukunda Savaş Esirleri*, Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yay. 1996.
- er-Remlî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Hüseyin, *Nihâyetü'l-Muhtâc ilâ Şeri'l-Minhâc*, Beyrût, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 2003.
- es-Sâbık, Seyyid, *Fıkhü's-Sünne*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiye, 1966.
- es-Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *el-Mebsût*, Lübnan, Dâru'l-Marife, tsz.
- eş-Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, thk. Abdulğani Abdulhalik, Beyrut, Dâru İhyâi'l-Ulûm, 1990.
- Şeyhzade, Abdurrahman b. Şeyh Muhammed b. Süleyman, *Mecmau'l-Enhur fi Şerhi Mülteka'l-Ebhur*, Beyrût, Mektebi Sanayi Matbaası, 1991.
- eş-Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb, *Muğni'l-Muhtâc ilâ Marifeti Meânî Elfâzi'l-Minhâc*, Midyat, İslâmî Kitaplar Nâşiri, tsz.
- Yaman, Ahmet & Çalış, Halit, *İslam Hukukuna Giriş*, İstanbul, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları (İFAV), 2018.
- Yaman, Ahmet, *İslam Devletler Hukukunda Savaş*, İstanbul, Beyan Yayınları, 1998.
- Yaman, Ahmet, "Savaş" TDV İslâm Ansiklopedisi, 2009.
- Yücel, Abdullah, *İslam Savaş Hukuku ve Cihad Kavramı*, İstanbul, Azim Dağıtım Kitap Basım A.Ş. 2021.
- Zeydan, Abdülkerîm, *Usul'd- Dave*, Beyrut, Müessesetü Risale, 1990, 272.
- ez-Zühaylî, Vehbe, *Âsâru'l-Harbi fi'l-Fıkhî'l-İslâmî*, Dîmeşk, Dâru'l-Fıkri, tsz..